مجلّهٔ جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای، سال پانزدهم، شمارهٔ ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۶، شمارهٔ پیاپی ۲۹

DOI: 10.22067/geography.v15i2.57959

الگوی تحلیلی اثربخشی سازمان‌های محلی اجتماع‌محور بر سرمایهٔ اجتماعی نواحی روستایی بخش بندپی‌شرقی شهرستان بابل[1]

فرامرز بریمانی (استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران)
f.barimani@umz.ac.ir
حمید جلالیان (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران)
hamidjalalian@khu.ac.ir
وحید ریاحی (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران)
vrali2005@yahoo.com
مرتضی مهرعلی‌تبار فیروزجائی (دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران، نویسندهٔ مسئول)
mortezamehralitabar@gmail.com

صص ۹۴ ـ ۷۱

چکیده

اهداف: پژوهش حاضر با هدف تحلیل جایگاه سازمان‌های محلی اجتماع‌محور بر سرمایهٔ اجتماعی، تأثیر انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز را بر مؤلفه‌های سرمایهٔ اجتماعی در ناحیهٔ روستایی بخش بندپی‌شرقی شهرستان بابل بررسی کرده است.

روش: پژوهش ازنظر هدف، کاربردی و ازحیث گردآوری داده‌ها، توصیفی – پیمایشی و ازلحاظ نوع داده، کمی است. اعضای انجمن‌ها جامعهٔ آماری پژوهش هستند که مطابق با فرمول کوکران، ۲۱۵ نفر به‌عنوان نمونه انتخاب شدند و داده‌ها ازطریق پرسش‌نامه گردآوری شده است. داده‌ها با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی مرتبهٔ اول و دوم و آزمون آماری فریدمن در چهارچوب نرم‌افزارهای بسته آماری برای داده‌های اجتماعی و مدل‌سازی معادلات ساختاری تجزیه‌وتحلیل شده است.

یافته‌ها/ نتایج: بیشترین تأثیر انجمن‌ها بر سرمایهٔ اجتماعی مربوط به بعد حمایت می‌شود که نمرهٔ میانگین آن برابر با ۴/۳۸ است. پس از آن، ابعاد آگاهی، مشارکت،

۱. این مقاله مستخرج از رسالهٔ دکتری آقای مرتضی مهرعلی تبار فیروزجائی به راهنمایی دکتر حمید جلالیان، دکتر فرامرز بریمانی و مشاورهٔ دکتر وحید ریاحی در دانشگاه خوارزمی است.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۵/۱۴ تاریخ تصویب: ۱۳۹۶/۰۵/۰۸

انسجام و اعتماد به‌ترتیب با نمرات میانگین ٤/٢، ٤/١، ٣/٩١، ٣/٨٣ به‌ترتیب در رتبه‌های دوم تا پنجم قرار گرفته‌اند. همچنین، یافته‌ها نشان می‌دهد که الگوی نظری تأییدشده قابلیت تبیین ٦٩ درصد از تغییرات متغیر مشارکت، ۷۰ درصد از تغییرات متغیر انسجام، ۵۹ درصد از متغیر آگاهی، ٦٨ درصد از متغیر حمایت و ۸۰ درصد از تغییرات متغیر اعتماد را دارا است.

نتیجه‌گیری: سازمان‌های محلی اجتماع‌محور الگوی مناسبی برای تولید سرمایهٔ اجتماعی در نواحی روستایی هستند. آنان با ایجاد بستر ارتباط جمعی عینی، بر مصادیق سرمایهٔ اجتماعی همچون آگاهی، حمایت، اعتماد، مشارکت و انسجام جامهٔعمل پوشانده‌اند. درنهایت، پیشنهاد می‌شود که با توجه به تأکید رویکردهای اجتماع‌محور در برنامه‌ریزی‌های توسعهٔ روستایی، این نهادها می‌توانند ابزار مناسبی برای تقویت سرمایهٔ اجتماعی باشند.

کلیدواژه‌ها: سازمان‌اجتماع‌محور، انجمن اعتبار و پس‌انداز، سرمایهٔ اجتماعی، بندپی-شرقی، شهرستان بابل

۱. مقدمه

امروزه، در مباحث توسعه به‌طور عام و توسعهٔ روستایی به‌طور خاص، اهمیت‌دادن به مقولهٔ سرمایهٔ اجتماعی بسیار مهم تلقی می‌شود (ولکاک و ناریان[1]، ۲۰۰۰ الف؛ اُبرایان[2]، ۲۰۰۰؛ لیتو[3]، ۲۰۰۱؛ هراتز[4]، ۲۰۰۸؛ ماجدی و لهسایی‌زاده، ۱۳۸۵؛ شادی‌طلب و کرمانی، ۱۳۸۷؛ ماجدی و لهسایی‌زاده، ۱۳۸۸؛ میری، جوان، افراخته، ولایتی و شایان، ۱۳۸۹؛ شیروانیان و نجفی، ۱۳۹۰؛ خانی، قدیری‌معصوم و ملکان، ۱۳۹۲؛ افراخته، عزیزی و مهرعلی-تبارفیروزجایی، ۱۳۹۳)؛ ازاین‌رو، بسیاری از کارشناسان توسعهٔ روستایی، ارتقای سطح سرمایهٔ اجتماعی را به‌عنوان یکی از راهبردهای توسعهٔ روستایی موردتوجه قرار داده‌اند؛ اما، سؤال این است که با توجه به اهمیت سرمایهٔ اجتماعی، چگونه می‌توان سطح آن را در نواحی روستایی ارتقا داد؟ درواقع، بحث دربارهٔ شناخت منابع فراهم‌کنندهٔ سرمایهٔ اجتماعی و تقویت آن‌ها

1. Woolcock & Narayan
2. O’Brien
3. Lehto
4. Herath

است. دراین‌راستا، پژوهشگران از منابعی نظیر خانواده، مدارس و دیگر نهادهای آموزشی، اصناف و مشاغل، نهادهای مدنی و اجتماعات محلی یاد می‌کنند که منابع یادشده همگی اهمیت بسزایی در ایجاد سرمایهٔ اجتماعی دارند؛ اما، اهمیت نهادهای مدنی یا سازمان‌های اجتماع‌محور بیشتر از دیگر منابع است (ولکاک و نارایان، ۲۰۰۰؛ گروتارت و وان باستلر[1]، ۲۰۰۲؛ پاتنام[2]، ۱۳۸۰؛ کلانتری و همکاران، ۱۳۸۸). در کشور ایران، باوجود سابقهٔ فرهنگی–تاریخی طولانی، زمینهٔ مساعدی برای تشکیل تشکل‌های مردمی در زمینه‌های گوناگون فراهم شده است؛ به‌صورتی‌که این تشکل‌ها به‌صورت هزاران خرده‌فرهنگ در پهنهٔ جغرافیایی درسراسر کشور ظهور یافته‌اند (سلمانی، تقی‌پور، رمضان‌زاده‌لسبوئی، پراونه جلیلی، ۱۳۸۷، ص. ۲۱). ازجمله این سازمان‌ها، سازمان‌های مالی اجتماع‌محور هستند که متشکل از افرادی همگون هستند که برای مواجهه با مشکلات مشترک تشکیل می‌شوند که می‌توان نوع خاصی از آن‌ها را با عنوان انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز روستایی نام برد که افراد عضو آن‌ها ترغیب می‌شوند، به‌صورت مرتب پس‌انداز کنند و علاوه‌بر به‌دست‌آوردن انضباط مالی در فرایند عضویت در شبکه‌ها از وام آن‌ها نیز برخوردار می‌شوند. مصادیقی از این تشکل‌ها که در پهنهٔ جغرافیایی بخش بندپی‌شرقی شهرستان بابل وجود دارند، از سابقه طولانی برخوردار هستند و ریشهٔ عمیقی در فرهنگ و تاریخ این منطقه دارند؛ ازاین‌رو، درراستای بررسی فرض اصلی پژوهشگر؛ یعنی، تأثیر سازمان‌های اجتماع‌محور بر توسعهٔ سرمایهٔ اجتماعی روستاییان، هدف پژوهش حاضر این است که بررسی کند مؤلفه‌های گوناگون سرمایهٔ اجتماعی به چه میزان از این‌گونه سازمان‌ها متاثر می‌شوند. به‌عبارت‌دیگر، پژوهش حاضر به‌دنبال پاسخ‌گویی به این پرسش است که آیا سازمان‌های محلی اجتماع‌محور در شکل انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز در نواحی روستایی مورد مطالعه، توانسته‌اند موجب ارتقای سطح سرمایهٔ اجتماعی شوند یا خیر؟

۲. پیشینهٔ تحقیق

پژوهش‌های متعدد نشان می‌دهد که سازمان‌های اجتماعی مردم‌نهاد، سرمایهٔ اجتماعی را پدید می‌آورند و دست‌یابی به بسیاری از هدف‌های توسعه را از مسیر کم‌هزینه‌تر برای جامعه فراهم می‌کنند

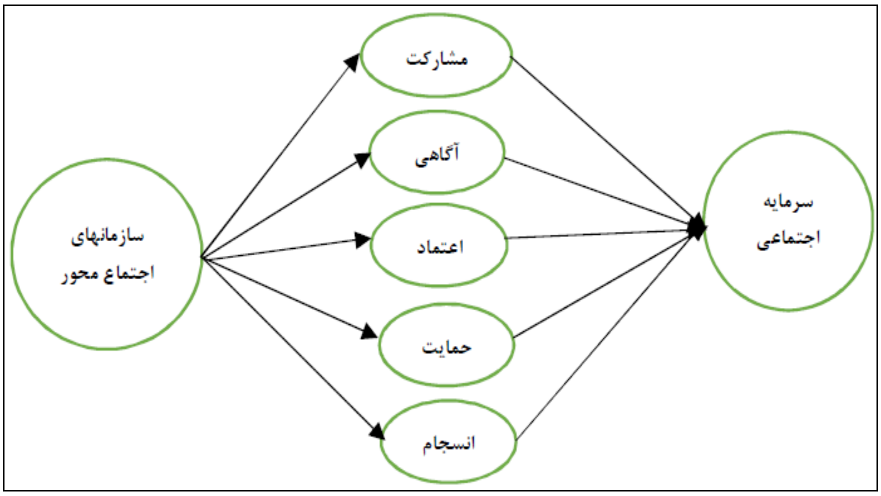
1. Grootaert & van Bastelaer
2. Putnam

(کرمب[1]، ۲۰۰٤؛ کلمن، ۱۳۷۷؛ احمدی‌فیروزجایی، صدیقی و محمـدی، ۱۳۸۵). برخـی بـر ایـن اعتقـاد هستند که توسعهٔ سازمان‌های مردم‌نهاد و شبکه‌های اجتماعی در مناطق شهری و روستایی همـان سـرمایهٔ اجتماعی است که باعث شکل‌گیری اعتماد، همکـاری، حمایـت و انسـجام مـی‌شـود (پاتنـام، ۱۹۹۳) و همچنین، این‌گونه سازمان‌ها بر افزایش مشارکت، حمایت و آگاهی اعضای آن‌ها مؤثر بوده‌اند (پرمچاندر و همکاران[2]، ۲۰۰۷؛ راتینام[3]، ۲۰۱۰). سازمان‌های مـالی اجتمـاع‌محـور بـا فـراهم‌سـاختن بسـتر مشـارکت روستاییان احساس مسئولیت و انسجام و اتحاد روستاییان را در رفع موانع و مشکلات آن‌ها فراهم کرده‌اند (کولین[4]، مورداچ[5]، روترفورد[6] و روتون[7]، ۲۰۰۹). به‌عبارت‌دیگر، افـزایش اعتمـاد بـین روسـتاییان دراثـر سازمان‌های محلی روستایی باعث به اشتراک‌گذاری اطلاعات، اعتماد و کاهش رفتارهـای فرصـت‌طلبانـه می‌شود و از این رهگذر، موجب سهولت در تصمیم‌گیری‌های جمعی و ارتقای سرمایهٔ اجتماعی می‌شود (یوسف[8]، ام جایا[9] و جی‌جایا[10]، ۲۰۰۹). دراین‌راستا، می‌توان اذعان داشت که سازمان‌های مردم‌نهاد نظیـر انجمن‌های محلی، تعاونی‌ها، تشکل‌ها و غیره، به‌لحاظ دار بودن ظرفیت همـاهنگی و ایجـاد شـبکه‌ای از روابط اجتماعی برای مشارکت درجهت رشد اجتماعی همراه با عدالت، به‌عنوان بهتـرین سـازوکار بـرای ارتقای سطح سرمایهٔ اجتماعی محسوب می‌شوند (سیمونز و بیرچال[11]، ۲۰۰۸). تعاونی‌ها و تشـکل‌هـای اجتماع‌محور با گسترش مشارکت و تعامل اعضا و همچنین، افزایش آگاهی و توان‌های فردی و اجتماعی موجب تقویت سرمایهٔ اجتماعی در سطوح محلی و منطقه‌ای می‌شـوند (هونـگ و اسـپورلدر[12]، ۲۰۰۷). افزون‌براین، این‌گونه سازمان‌ها بر ارائهٔ فرصت‌های اجتماعی به افراد برای عضویت در گروه‌های اجتماعی بیشتر، ارائهٔ فرصت‌های اجتماعی برای بسط روابط اجتماعی و شبکهٔ شخصی افـراد، ارائـهٔ فرصـت‌هـای اجتماعی برای ابراز عقیده و پیشنهاد راه‌حل در عرصهٔ عمومی و ارائهٔ فرصت اجتماعی برای مشـارکت در تصمیم‌گیری‌های عمومی تأثیر مثبت دارند (شارع‌پور، ۱۳۸۰). در ارتباط با رابطهٔ بـین نهادهـای مردمـی و

1. Cramb
2. Premchander
3. Ratinam
4. Collins
5. Morduch
6. Rutherford
7. Ruthven
8. Yusuf
9. Ijaiya
10. Ijaiya
11. Simmons & Birchall
12. Hong & Sporleder

درمان اعتیاد، نتایج یک مطالعه نشان می‌دهد که سازمان‌های اجتماع‌محور فـراهم‌کننـدهٔ اعتمـاد رسـمی و غیررسمی، مشارکت و احساس‌تعلق رسمی هستند که با تقویـت سـرمایهٔ اجتمـاعی بـر اهـداف مـدنظر جامهٔعمل می‌پوشانند (رحیمی، اسماعیلی، نوری و مهدوی، ۱۳۹۰).

در ادامه، درراستای ارائهٔ پیشینهٔ پژوهش‌های مربوط به نقش سازمان اجتماع‌محور بـر توسـعهٔ سـرمایه اجتماعی، می‌توان به تأثیر این‌گونه سازمان‌ها بر اعتماد، مشارکت، افزایش اطلاعات، آگاهی، درک متقابل و رضایت از زندگی (کلانتری و همکـاران، ۱۳۸۸)، مشـارکت در اجتمـاع محلـی، عمـل‌گرایـی در بافـت اجتماعی، احساس اعتماد، پیوندهای همسایگی، پیوندهای خانوادگی، ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها (رستمی، علی‌آبادی و بقائی ۱۳۹۲)، همیاری، اعتماد و تعامل (شیری و مرشدی، ۱۳۸۹)، جلـب مشـارکت محلـی، شفاف‌سازی و پاسخ‌گویی، انسجام و یکپارچگی، اعتماد و همبسـتگی (آریـان‌پـور، ۱۳۸۷) و اعتمـاد بـه غریبه‌ها، اعتماد بینافردی، مبادلهٔ اطلاعات، تعاون اجتماعی و شبکهٔ روابط غیررسمی (علی‌بیگی و جعفری‌نیا، ۱۳۸۹) اشاره کرد که همگی تأییدکنندهٔ تأثیر سازمان‌های اجتماع‌محور بر مؤلفه‌های سـرمایه اجتمـاعی هستند. درنهایت، با بررسی پیشینهٔ پژوهش چنین می‌توان گفت که سازمان‌هـای اجتمـاع‌محـور بـا ایجـاد همدستی و همدلی میان افراد عضو، از رهگذر ارتقای میزان مؤلفه‌هایی نظیـر مشـارکت، آگـاهی، اعتمـاد، حمایت و انسجام موجب شکل‌یابی سرمایهٔ اجتماعی در آن جامعه می‌شوند (شکل ۱):

شکل ۱ - مدل نظری پژوهش

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵

۳. روش‌شناسی تحقیق

۳. ۱. روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و ازحیث گردآوری داده‌ها، توصیفی – پیمایشی و ازلحاظ، نوع داده کمی است. دراین‌راستا، مطابق با فرمول کوکران، از جامعهٔ آماری متشکل از ٤۷۳ نفر، ۲۱۵ نفر به‌عنوان افراد نمونه انتخاب شدند و مطابق با شیوهٔ نمونه‌گیری طبقه‌ای، پرسش‌نامه‌های محقق‌ساخته توزیع شدند (p و q برابر با ۰/۵ و با سطح اطمینان ۰/۹۹ درصد). جامعهٔ آماری پژوهش انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز روستایی روستاهای منطقهٔ بندپی‌شرقی هستند که با توجه به عدم ثبت آن‌ها در نهادهای قانونی و رسمی، پژوهشگر توانست به‌صورت میدانی در مدت انجام پژوهش، ۲٦ مورد از آن‌ها را شناسایی کند که از تعداد اعضای متفاوت تشکیل شده‌اند (جدول ۱):

جدول ۱– جامعهٔ آماری پژوهش

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵

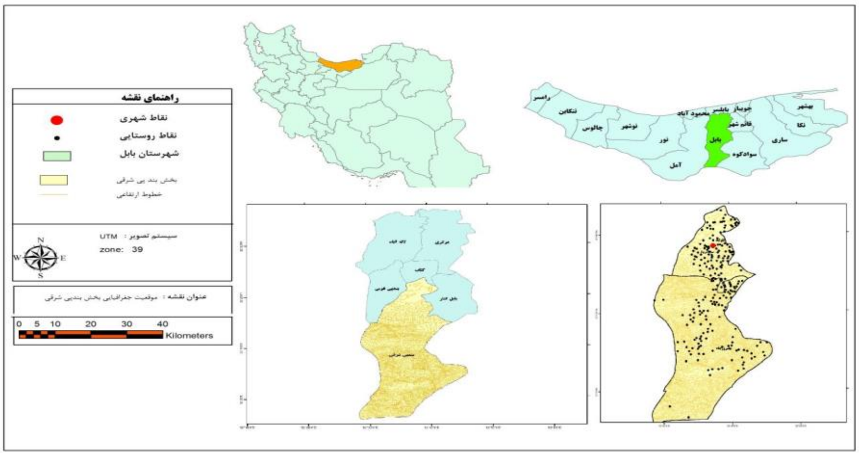
ردیف	نام روستای دارای صندوق	تعداد اعضا	ردیف	نام روستای دارای صندوق	تعداد اعضا	ردیف	نام روستای دارای صندوق	تعداد اعضا
۱	زربوت	۱۵	۱۰	سماکوش‌محله	۱۲	۱۹	کریستو	۱۸
۲	فیروزجاه ثابت	۱٦	۱۱	فک	۲۷	۲۰	هشتری	۱۷
۳	گاوزن‌محله	۲۱	۱۲	کوهپایه‌سرا	۱۹	۲۱	اری	۲٦
٤	چالرز	۲۰	۱۳	لمسوکلا	۱۸	۲۲	درازکش	۲۷
۵	پرمینا و شمیون	۱۷	۱٤	هلی‌بن	۱٤	۲۳	ویشگون	۱۹
٦	دهچر	۱٤	۱۵	تورسو	۹	۲٤	خلیل‌کلا	۱٦
۷	جلیرود	۱۹	۱٦	چاسرکا	۱۷	۲۵	مرتع بلکرون	۱۹
۸	میرملک	۲٦	۱۷	ویتله	۲۷	۲٦	اسبو	۱۰
۹	کربن	۱۹	۱۸	کمل‌چوسر	۱۱			
مجموع		تعداد کل انجمن‌ها: ۲٦				تعداد کل اعضا: ٤۷۳		

پرسش‌نامهٔ تدوین‌شده برای گردآوری داده‌ها مطابق با ادبیات نظری، دربرگیرندهٔ پنج متغیر و ۲۵ گویه است. برای سنجش پنج متغیر حمایت، مشارکت، اعتماد، انسجام و آگاهی، به‌ترتیب ۵، ٤، ٤، ۵ و ۷ گویه مدنظر قرار گرفته‌اند که شرح تفصیلی گویه‌ها به‌همراه نمرات آن‌ها در جدول شمارهٔ (٤) نمایش داده شده است. مقیاس اندازه‌گیری براساس طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت است که گزینه‌های آن از کاملاً مخالف تا کاملاً موافق است. تجزیه‌وتحلیل داده‌های پژوهش با استفاده از مدل‌یابی معادلات ساختاری در رویکرد

حداقل مربعات جزئی انجام شده است؛ ازاین‌رو، تحلیل داده‌ها در این شیوه مبتنی‌بر طی دو مرحله ارزیابی مدل اندازه‌گیری (روایی و پایایی) و ارزیابی مدل ساختاری اسـت؛ بنـابراین، در بخـش تحلیـل یافتـه‌هـا، به‌تفصیل روایی و پایایی پژوهش تبیین می‌شود. نرم‌افزار بستهٔ آماری برای داده‌های اجتماعی [1] و مدل‌سازی معادلات ساختاری (حداقل مربعات جزئی) [2] ابزار تحلیل داده‌ها هستند.

۳. منطقهٔ موردمطالعه

محدودهٔ جغرافیایی مورد مطالعه، روستاهای کوهستانی – جنگلی بخش بندپی‌شرقی شهرسـتان بابـل است. این بخش بین ۳۵ درجه و ٥٤/٥ دقیقه تا ٣٦ درجه و ۲۳/۲ دقیقهٔ عرض شـمالی و بـین ۵۲ درجـه و ۳۱ دقیقه تا ۵۲ درجه و ٤٤/١ دقیقهٔ طول شرقی واقع شده است (رفیعیـان، درویـش‌صـفت و نمیرانیـان، ۱۳۸۵). بخش بندپی شرقی، ازلحاظ توپوگرافی شامل بخش‌های جلگه‌ای، جنگلـی و کوهسـتانی اسـت. این بخش از شهرستان بابل با بخش‌های گتاب، بخش بندپی‌غربی، بخش بابل‌کنار، بخش لفور شهرسـتان سوادکوه و بخش هراز شهرستان آمل همجوار اسـت و دارای دو دهسـتان فیروزجـاه بـا وسـعت ٤٤٣/٢ کیلومترمربع و سجادرود با مساحت ۱۸۲/۷ کیلومترمربع است که در پژوهش حاضـر، تمـامی روسـتاهای دارای سکنهٔ دائمی دهستان فیروزجاه و تعدادی از روستاهای دهستان سجادرود؛ یعنی، روستاهایی کـه در مناطق جنگلی واقع شده‌اند، مدنظر قرار گرفته شده‌اند (شکل ۲):

شکل ۲ – موقعیت جغرافیایی بخش بندپی‌شرقی در شهرستان بابل

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵

1. spss
2. smart – PLS

٤. مبانی نظری تحقیق

فوکویاما[1] معتقد است که سرمایهٔ اجتماعی مجموعهٔ هنجارهای موجود در سازمان اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری‌های اعضای آن می‌شود و از این طریق هزینه‌های ارتباطات و مبادلات بین اعضا را کاهش می‌دهد (فوکویاما، ۱۳۷۹، ص. ۵). وی در تعریف سرمایهٔ اجتماعی، از وجود ارزش‌ها و هنجارهای غیررسمی در یک سازمان سخن می‌گوید و معتقد است که سرمایهٔ اجتماعی را به‌سادگی می‌توان به‌عنوان وجود مجموعهٔ معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیررسمی یک سازمان تعریف کرد که اعضایی که همکاری و تعاون میانشان مجاز است، در آن سهیم هستند (قالیباف‌ان، ۱۳۹۱، ص. ۵۸). پاتنام سرمایهٔ اجتماعی را به‌عنوان اعتماد، هنجار و شبکه‌های پیوند تعریف می‌کند و اشکال کنش جمعی و همکاری‌های مشارکتی بین افراد را به‌عنوان تقویت‌کننده و منابع سرمایهٔ اجتماعی می‌پندارد (وینتر[2]، ۲۰۰۰، ص. ۲۱۳) که می‌توانند با ایجاد و تسهیل امکانات هماهنگ، کارایی جامعه را افزایش دهند. به نظر وی، سرمایهٔ اجتماعی در گروه‌های مدنی و دینی، پیوندهای خانوادگی، شبکه‌های اجتماعی غیررسمی، دوستان و خویشاوندان، هنجار عمل متقابل، داوطلب‌شدن و اعتماد نهفته است (پاتنام، ۱۳۸۰، ص. ۲۵۱). به عقیدهٔ نارایان[3]، استفاده از شکل گستردهٔ تعاونی‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد در جامعه، به‌عنوان تقویت بنیان‌های سرمایهٔ اجتماعی است؛ زیرا، سرمایهٔ اجتماعی به سرمایه‌ای اطلاق می‌شود که ازطریق ایجاد ارتباط قوی بین اعضای یک گروه باعث به‌وجود آمدن پیامدهایی نظیر انتقال دانش و فناوری، کسب اطلاعات و تلاش برای حل مشکلات مشترک می‌شود که این ویژگی‌ها را می‌توان در سازمان‌های مردم‌محور یافت (سپهردوست و زمانی‌شبخانه، ۱۳۹۲، ص. ۱۳۱). همچنین، بوردیو[4] سرمایهٔ اجتماعی را مجموع منابع بالقوه و بالفعلی می‌داند که نتیجهٔ مالکیت شبکه‌ای از روابط نهادی‌شدهٔ بین افراد و به‌عبارت‌ساده‌تر، عضویت در یک گروه برای دست‌یابی به منابع آن گروه است؛ البته، سرمایهٔ اجتماعی مستلزم شرایطی به‌مراتب بیش از وجود صرف شبکه‌ها و سازمان‌های ارتباط جمعی است. درواقع، سازمان فراهم‌کنندهٔ ارتباط جمعی باید از نوع خاصی باشد که دارای ویژگی‌های مثبت و مبتنی‌بر اعتماد باشد (موسوی، ۱۳۸۵، ص. ۷۰). از دیدگاه بوردیو، منابع سرمایهٔ اجتماعی موقعیت‌ها، روابط در گروه‌ها و شبکه‌های اجتماعی هستند که دسترسی به فرصت‌ها، اطلاعات، منابع مادی و موقعیت اجتماعی را برای افراد افزایش می‌دهد

1. Fukuyama
2. Winter
3. Narayan
4. Bourdieu

(باقری، ۱۳۸۵، ص. ۸۹). کلمن[1] معتقد است که سازمان‌های اجتماع‌محور، سرمایهٔ اجتماعی را پدید می‌آورند؛ به‌طوری‌که عضویت در این‌گونه سازمان‌ها معیاری برای سرمایهٔ اجتماعی محسوب می‌شود. درواقع، هر زمان یک جامعه بتواند مشارکت اعضای خود را برای دست‌یابی به مسئلهٔ خاصی جلب کند، گفته می‌شود که آن جامعه دارای سرمایهٔ اجتماعی است (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۰، ص. ٤٧). در ارتباط با همکاری‌های داوطلبانهٔ اعضا در سازمان‌های اجتماع‌محور، اوسلانر[2] بر این اعتقاد است که اعضایی که در چنین سازمان‌های فعالیت می‌کنند، از رفتارهای مدنی‌ای برخوردار هستند که با بسترسازی برای رفتارهای داوطلبانه، رشد سرمایهٔ اجتماعی فراهم می‌شود (فیروزآبادی، ۱۳۸٤، ص. ۸۸). هالپرن[3] نیز برای تحلیل علل شکل‌گیری سرمایهٔ اجتماعی یک چهارچوب سه سطحی خرد، میانه و کلان را ارائه می‌کند که در سطح خرد به مواردی مانند ویژگی‌های بیولوژیک، شخصیت، سن، خانواده، طبقه، آموزش، کار، تلویزیون، مصارف شخصی و دین اشاره می‌کند. در سطح میانه، عواملی مانند جامعهٔ مدنی و فعالیت‌های انجمنی، مدرسه و جامعه، ناهمگنی‌های قومی و اجتماعی، تحرک اجتماعی، حمل‌ونقل و رفت‌وآمد و محیط فیزیکی و طراحی شهری قرار دارند. هالپرن، در سطح کلان به عواملی مانند فرهنگ، اقتصاد، نهادها، ساختار اجتماعی و نظام سلسله‌مراتب، نابرابری اقتصادی، بازار نیروی کار، اندازه و نقش دولت رفاه، ارزش‌های فردی و انتخاب سبک زندگی اشاره می‌کند (ماجدی و لهسایی‌زاده، ۱۳۸۸، ص. ۱۷٦).

۵. یافته‌های تحقیق

۵. ۱. یافته‌های توصیفی تحقیق

بررسی یافته‌های توصیفی پژوهش نشان می‌دهد که از ۲۱۵ نمونهٔ آماری، ازلحاظ جنسیت، همهٔ آن‌ها مرد و سرپرست خانوار و متأهل بوده‌اند. درزمینهٔ توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بحسب سن، بررسی‌ها نشان داد که بیشترآن‌ها در ردهٔ سنی ۵۰–٤۰ سال قرار داشتند. همچنین، کمترین تعداد پاسخ‌گویان به‌ترتیب در رده‌های سنی کمتر از ۳۰ سال و بیشتر از ٦۰ سال بودند (جدول ۲):

1. Coleman
2. Oslaner
3. Halpern

جدول ۲ – توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بحسب سن

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵

ردهٔ سنی	تا سی سال	سی تا چهل سال	چهل تا پنجاه سال	پنجاه تا شصت سال	بالای شصت سال	جمع
فراوانی	۸	۷۱	۸۱	٤۳	۱۲	۲۱٥
درصد	۳/۷۲	۳۳/۰۲	۳۷/٦۷	۲۰	٥/٥۸	۱۰۰

ادامهٔ بررسی داده‌های حاصل از پرسش‌نامه بیانگر این است که ازلحاظ سطح تحصیلی، افراد نمونه در سطوح مختلفی قرار دارند؛ به‌طوری‌که از کل پاسخ‌گویان، ۸ نفر بی‌سواد، ۳۹ نفر پنجم ابتدایی، ٥۷ نفر تا سوم راهنمایی، ٦۰ نفر از سوم راهنمایی تا زیر دیپلم، ۲۱ نفر دیپلم و ۳۰ نفر بالاتر از دیپلم بودند. همچنین، بررسی داده‌ها ازلحاظ متغیر شغل حکایت از این دارد که ۱٥٥ نفر از افراد پاسخ‌گو دامدار، ۱٤ نفر کشاورز، ٦ نفر راننده، ۱۷ نفر کارمند، ۱۷ نفر کارگر روزمزد و ٦ نفر نیز سایر مشاغل را داشتند (جدول شمارهٔ ۳):

جدول ۳ – توزیع فراوانی پاسخ‌گویان برحسب تحصیلات و نوع شغل

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵

سطح تحصیلات	فراوانی	درصد	نوع شغل	فراوانی	درصد
بیسواد	۸	۳/۷۲	دامدار	۱٥٥	۷۲/۰۹
تا پنجم ابتدایی	۳۹	۱۸/۱۳	کشاورز	۱٤	٦/٥۱
از پنجم ابتدای تا سوم راهنمایی	٥۷	۲۷/۱٤	کارمند	۱۷	۷/۹
از سوم راهنمایی تا دیپلم	٦۰	۲۷/۹	کارگر روزمزد	۱۷	۷/۹
دیپلم	۲۱	۹/۷٦	راننده	٦	۲/۷۹
بالاتر از دیپلم	۳۰	۱۳/۹٥	سایر	٦	۲/۷۹
جمع	۲۱٥	۱۰۰	جمع	۲۱٥	۱۰۰

در ادامهٔ بیان یافته‌های پژوهش، نخست توصیفی از وضعیت گویه‌های مربوط به این بخش ارائه می‌شود و سپس، سنجش برازش الگوی اندازه‌گیری مطرح می‌شود. میانگین، انحراف‌معیار، کوچک‌ترین و بزرگ‌ترین نمرهٔ گویه‌های مربوط به سنجش سرمایهٔ اجتماعی در انجمن‌ها به‌صورتی است که در جدول شمارهٔ (٤) ارائه شده است. همان‌طورکه مشاهده می‌شود، بالاترین میانگین متعلق به گویهٔ شمارهٔ (۱) است که مقدار آن برابر با ٤/٤۹ است و پایین‌ترین میانگین مربوط به شمارهٔ (۲٥) است که رقم آن برابر با ۳/۱۱ می‌باشد (جدول ٤):

جدول ٤ – توصیف گویه‌های مربوط به سنجش سرمایۀ اجتماعی در انجمن‌ها

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵

ردیف	گویه‌ها	میانگین	انحراف‌معیار	کوچک‌ترین	بزرگ‌ترین
۱	اعضای صندوق در مواقع مشکلات و سختی پشتیبان هم می‌شوند و در برطرف‌کردن مشکلات روزمره می‌کوشند.	٤/٤۹	۰/۳۲	۲	۵
۲	در مواقعی که فردی مصیبتی دیده است، اعضا دست‌به‌دست هم می‌دهند تا ازنظر مالی و عاطفی، فشار کمتری بر او وارد شود.	۳/۹۹	۰/٦۵	۳	۵
۳	اعضای صندوق با گذاشتن پول روی هم موجبات کمک مالی در آبادی روستا را فراهم می‌کنند.	٤/۲۳	۰/٤۵	٤	۵
٤	این صندوق بر کمک‌های مالی روستاییان به همدیگر هم تأثیرگذار می‌باشد.	٤/۱۱	۰/٤۲	۲	۵
۵	اعضای صندوق در مواقعی که کمک یدی و فیزیکی برای گره‌گشایی از مشکلات روستاییان لازم باشد، پای کار می‌آیند.	۳/۹۹	۰/۸۲	۲	۵
٦	صندوق موجب شد ما در کارهای عمران و آبادی مربوط به روستا شرکت کنیم.	۳/٦٦	۰/٤٦	۲	۵
۷	صندوق موجب شده با شورا و دهیار درمورد مسائل روستا هم‌فکری کنیم.	۳/۵۹	۰/۳٦	۱	۵
۸	صندوق موجب شده است که مشارکت مالی ما در زمانی که پولی برای افراد روستایی یا خود روستا نیاز باشد، بیشتر شود.	۳/۸۸	۰/٦۵	۲	۵
۹	صندوق موجب شده تا اعضای آن در مسائل اجتماعی روستا مثل امنیت بیشتر درگیر شوند.	۳/۳٦	۰/۹٤	۳	۵
۱۰	صندوق سوءظن ماها را نسبت به هم کم کرده و موجب شده ما حرف‌های هم را بیشتر باور کنیم.	٤	۰/۵	۳	۵
۱۱	صندوق بر اعتماد روستاییان به همدیگر در خریدوفروش تأثیرگذار می‌باشد.	٤	۰/۵	٤	۵
۱۲	صندوق بر اعتماد افراد در پول قرض‌دادن و ضامن‌شدن تأثیرگذار می‌باشد.	٤/۲۲	۰/۳٦	۲	۵
۱۳	صندوق بر میزان اعتماد بین شوراهای روستا و روستاییان تأثیرگذار می‌باشد.	٤/۳٦	۰/۸۲	۱	۵
۱٤	صندوق ما را نسبت به مسائل و مشکلات روستا حساس کرده است.	۳/۹٦	۱/۱	۲	۵
۱۵	صندوق بر کاهش درگیری و نزاع بین افراد عضو تأثیرگذار بوده است.	۳/۸۸	۰/۹۹	۲	۵
۱٦	صندوق احساس برادری و همکاری را در بین اعضا تقویت کرده است.	۳/۹۱	۰/۹٦	۲	۵
۱۷	صندوق موجب شده است هریک از اعضا در مشکلات احساس تنهایی نکنند.	٤	۰/٤۹	۱	۵
۱۸	صندوق بر احساس تعلق‌خاطر و دلبستگی افراد به روستا و افراد فامیل تأثیرگذار بوده است.	۳/۹۹	۰/۷۲	۳	۵

ادامه جدول ٤

ردیف	گویه‌ها	میانگین	انحراف‌معیار	کوچک‌ترین	بزرگ‌ترین
۱۹	صندوق بر کسب آگاهی‌های ما درزمینهٔ فروش محصولات دامی و کشاورزی تأثیرگذار می‌باشد.	٤/۲۲	۰/۳٦	۲	٥
۲۰	صندوق بر کسب آگاهی‌های ما در نگهداری از دام و کشت محصولات کشاورزی تأثیرگذار می‌باشد.	٤/۱۱	۰/٤٤	۲	٥
۲۱	صندوق بر کسب آگاهی‌های ما درزمینهٔ بهداشت و سلامتی ما تأثیرگذار می-باشد.	۳/٥۲	۰/۸٦	۳	٥
۲۲	صندوق بر کسب آگاهی‌های ما درزمینهٔ حفظ محیط جنگل تأثیرگذار می‌باشد.	٤/۲	۰/۷۱	۱	٥
۲۳	صندوق بر کسب آگاهی‌های ما درزمینهٔ خدمات دامپزشکی تأثیرگذار می‌باشد.	۳/۸۸	۰/٦٦	۲	٥
۲٤	صندوق بر آشنایی ما با وظایف مسئولان محلی تأثیرگذار می‌باشد.	٤/۲٥	۰/۳۳	۲	٥
۲٥	صندوق بر کسب آگاهی دربارهٔ مسائل سیاسی کشور تأثیرگذار می‌باشد.	۳/۱۱	۰/٤٥	۳	٥

۵. ۲. یافته‌های تحلیلی

طبق روال معمول مدل‌سازی معادلات ساختاری، ابتدا اعتبار سنجه‌هـای انتخـابی بـرای انـدازه‌گیـری متغیرهای مکنون بررسی می‌شود. برای این منظور، از تحلیل عاملی تأییدی مرتبهٔ دوم استفاده می‌شـود. در این پژوهش، برازش الگوی اثربخشی انجمن‌ها بر سرمایهٔ اجتماعی، در سه بخش پایایی شاخص، روایـی همگرا و روایی واگرا ارائه می‌شود.

در بخش پایایی شاخص‌ها، معیار سنجش بارهای عاملی گویه‌ها یکی از معیارهای انتخابی اسـت کـه حد مجاز آن، مقادیر بالاتر از ۰/۵ است. همان‌طورکه در جدول شـمارهٔ (۵) مشـاهده می‌شـود، در سـطح تحلیل عاملی تأییدی مرتبهٔ اول، تمامی گویه‌های مربوط به مؤلفهٔ سرمایهٔ اجتماعی (به غیر از گویهٔ شـمارهٔ ۲۵) دارای بار عاملی بالاتر از ۰/۵ هستند. درنتیجه در تحلیل نهایی، همهٔ گویه‌ها غیـر از گویـهٔ شـمارهٔ ۲۵ وارد مدل نهایی می‌شوند. در سطح تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم نیز مقدار بار عاملی برای متغیر حمایت ۰/٦۰۳، مشارکت ۰/۷۳۳، اعتماد ۰/٦۷۵، انسجام ۰/۵۲۷ و آگاهی ۰/٦۰۹ است که در ایـن سـطح، مقـدار مقادیر بار عاملی بیانگر برازش مناسب مدل‌اندازه‌گیری در سطح دوم از تحلیل عاملی است.

آلفای کرونباخ معیار دیگری است که در این قسمت، به‌عنوان معیـاری بـرای ارزیـابی درسـتی مـدل اندازه‌گیری به‌کار گرفته شده است که حد مجاز برای آن ۰/۷ است. تحلیل‌ها نشان می‌دهد که مقادیر ایـن

معیار برای متغیر حمایت ۰/۷۱٤، مشارکت ۰/۷٦٦، اعتماد ۰/۸۸۸، انسجام ۰/۹۰۰ و آگـاهی ۰/۸٦٤است. همچنین، در سطح تحلیلی مرتبهٔ دوم، این مقدار برای سرمایهٔ اجتماعی ۰/۸٦۰است؛ ازایـن‌رو، در هـر دو مرتبهٔ تحلیل عاملی تأییدی برازش، الگوی مـدنظر ازمنظـر معیـار آلفـای کرونبـاخ از پایـایی قابـل‌قبـولی برخوردار است. معیار پایانی در این بخش، پایایی مرکب[1] است که همانند آلفای کرونباخ رقم بالاتر از ۰/۷ برای آن قابل‌قبول است؛ بنابراین، با توجه به خروجی نتایج حاصل از محاسبات در چهارچوب نـرم‌افـزار مدل‌سازی معادلات ساختاری (حداقل مربعات جزئی)، در سطح اول تحلیل عـاملی تأییـدی، مقـدار CR برای متغیر حمایت ۰/۷، مشارکت ۰/۷٥٦، اعتماد ۰/۷۱۲، انسجام ۰/۷۲٥ و آگاهی ۰/۹۸۲ است. در سطح تحلیلی مرتبهٔ دوم نیز این مقدار برای سرمایهٔ اجتماعی ۰/٦۳۳ است که بـا توجـه بـه مقـادیر مسـتخرج از تحلیل‌های آماری برازش مناسبِ الگو ازمنظر معیار پایایی ترکیبی تأیید می‌شود.

در بخش روایی همگرا از معیار میانگین واریانس استفاده شده است. این معیـار نشـان‌دهندهٔ میـانگین واریانس به‌اشتراک‌گذاشته‌شده بین هر سازه با شاخص‌های خود است و میزان این شاخص بایـد بالـاتر از ۰/٥۰ باشد. با توجه به نتایج جدول شمارهٔ (٥)، در مرتبـهٔ اول تحلیـل عـاملی تأییـدی شـاخص متوسـط واریانس استخراج شده[2] برای متغیر حمایت ۰/٦۳۳، مشـارکت ۰/۷۳۳، اعتمـاد ۰/٦۷٥، انسـجام ۰/۷۲۷ و آگاهی ۰/٦۰۹ است. همچنین، در مرتبهٔ دوم تحلیل عاملی تأییدی، مقدار میانگین واریـانس بـرای سـرمایهٔ اجتماعی ۰/٥٥٥است که این مقادیر بر مناسب‌بـودن بـرازش الگـوی مـدنظر ازمنظـر شـاخص متوسـط واریانس استخراج شده صحه می‌گذارد.

جدول ٥ – بارهای عاملی، آلفای کرونباخ، پایایی مرکب و میانگین واریانس الگوی تدوین‌شده

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹٥

مؤلفه	متغیر	گویه‌ها	تحلیل عاملی تأییدی مرتبهٔ اول				تحلیل عاملی تأییدی مرتبهٔ دوم			
			بارعاملی q>0/5	آلفای کرونباخ α>0/7	پایایی مرکب ρc>0/7	میانگین واریانس AVE>0/5	بارعاملی q>0/5	آلفای کرونباخ α>0/7	پایایی مرکب ρc>0/7	میانگین واریانس AVE>0/5
سرمایهٔ اجتماعی	حمایت	Q1	۰/۵۲۳	۰/۷۱٤	۰/۷۰۰	۰/٦۳۸	۰/٦۰۳	۰/۸٦۰	۰/٦۳۳	۰/۵۵۵
		Q2	۰/۷۳۳							
		Q3	۰/۵۹۲							
		Q4	۰/۵۱۱							

1. Composite Reliability
2. AVE

ادامه جدول ٥

مؤلفه	متغیر	گویه‌ها	تحلیل عاملی تأییدی مرتبهٔ اول				تحلیل عاملی تأییدی مرتبهٔ دوم			
			بار عاملی q>0/5	آلفای کرونباخ α>0/7	پایایی مرکب ρc>0/7	میانگین واریانس AVE>0/5	بار عاملی q>0/5	آلفای کرونباخ α>0/7	پایایی مرکب ρc>0/7	میانگین واریانس AVE>0/5
سرمایهٔ اجتماعی		Q5	٠/٥٩٩	٠/٧١٤	٠/٧٠٠	٠/٦٣٨	٠/٦٠٣	٠/٨٦٠	٠/٦٣٣	٠/٥٥٥
	مشارکت	Q6	٠/٦٠٤	٠/٧٦٦	٠/٧٥٦	٠/٥١٠	٠/٧٣٣			
		Q7	٠/٥٠٨							
		Q8	٠/٧٠١							
		Q9	٠/٧٢٢							
	اعتماد	Q10	٠/٦١٨	٠/٨٨٨	٠/٧١٢	٠/٥٠٠	٠/٦٧٥			
		Q11	٠/٦٣٦							
		Q12	٠/٦٠٩							
		Q13	٠/٥٦٠							
	انسجام	Q14	٠/٥٧٧	٠/٩٠٠	٠/٧٢٥	٠/٦٩٢	٠/٥٢٧			
		Q15	٠/٥١١							
		Q16	٠/٥٢٢							
		Q17	٠/٦٩٩							
		Q18	٠/٨١١							
	آگاهی	Q19	٠/٦٠٤	٠/٨٦٤	٠/٩٨٢	٠/٤٩٢	٠/٦٠٩			
		Q20	٠/٧٠٣							
		Q21	٠/٦٠٠							
		Q22	٠/٧٤٣							
		Q23	٠/٦١١							
		Q24	٠/٥٣٠							
		*Q25	٠/٢١٩							

برای بررسی روایی تشخیصی[1] یا واگرای مدل اندازه‌گیری، در نرم‌افزار مدل‌سازی معادلات ساختاری (حداقل مربعات جزئی)، از آزمون فورنل- لارکر[2] استفاده می‌شود. این معیار به‌دنبال این است که نشانگرهای هر سازه، درنهایت تفکیک مناسبی را به‌لحاظ اندازه‌گیری نسبت به سازه‌های دیگر مدل فراهم کنند. به‌عبارت‌ساده‌تر، هر نشانگر فقط سازهٔ خود را اندازه‌گیری کند و ترکیب آن‌ها به‌گونه‌ای باشد که تمام

1. Discriminant Validity
2. Fornell & Larcker

سازه‌ها به‌خوبی از یکدیگر تفکیک شوند. برای بررسی روایی تشخیصی، ریشهٔ دوم میانگین واریانس استخراج‌شده به‌کار برده شده است.

همان‌طورکه از خروجی تحلیل‌ها برداشت می‌شود، جذر میانگین واریانس استخراج‌شدهٔ هر متغیر پنهان، بیشتر از حداکثر همبستگی آن متغیر پنهان با متغیرهای پنهان دیگر است که نشان می‌دهد روایی تشخیصی مدل اندازه‌گیری موردبررسی مناسب است (جدول ٦):

جدول ٦- نتایج شاخص فورنل - لارکر برای مدل اندازه‌گیری تأثیر انجمن بر سرمایهٔ اجتماعی

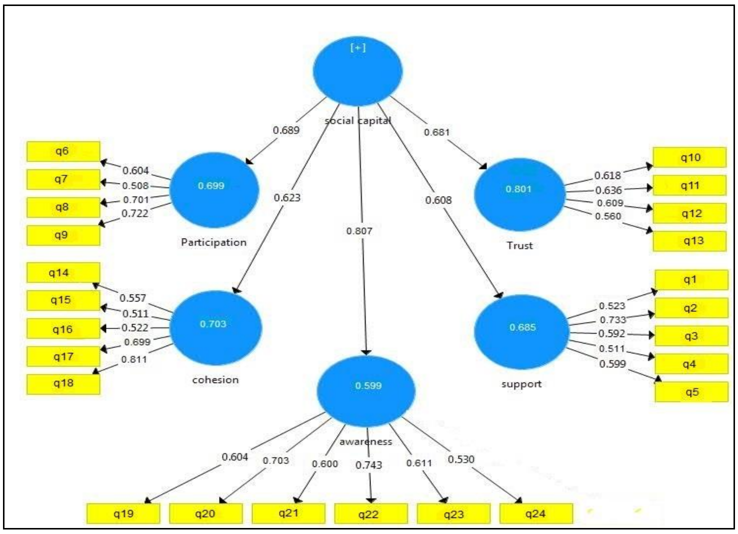
مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵

مؤلفه‌ها	حمایت	مشارکت	اعتماد	انسجام	آگاهی
حمایت	۰/۸۸۷				
مشارکت	۰/٦۷۱	۰/۹٤٤			
اعتماد	۰/۳۲۵	۰/۲۳۵	۰/۸۲		
انسجام	۰/٤۸۰	۰/۵۵۵	۰/۷۳۱	۰/٦۸۹	
آگاهی	۰/٤۸٦	۰/۱۹۲	۰/٤۲۲	۰/٦٤۹	۰/۷۰۲

درنهایت، معیار ضریب تعیین به‌عنوان معیار پایانی برای ارزیابی برازندگی مدل اندازه‌گیری درنظر گرفته شده است. اعدادی که در اشکال خروجیِ مدل معادلات ساختاری (حداقل مربعات جزئی) در درون سازه ارائه شده‌اند، بیانگر مقدار ضریب تعیین برای متغیرهای مکنون درون‌زا هستند. با توجه به این اشکال، مقادیر R^2 متوسط و قابل‌توجه است. چنین می‌توان گفت که در سطح تحلیل عاملی تأییدی مرتبهٔ دوم، ٦۸ درصد از واریانس حمایت، ٦۹ درصد از واریانس مشارکت، ۸۰ درصد از واریانس اعتماد، ۷۰ از واریانس انسجام و ۵۰ درصد از واریانس آگاهی توسط گویه‌هاشان تبیین می‌شوند. در ادامه، محاسبات تصویری نرم‌افزار مدل معادلات ساختاری (حداقل مربعات جزئی) درخصوص مدل‌های اندازه‌گیری سنجش تأثیر انجمن‌ها بر توسعهٔ سرمایهٔ اجتماعی نواحی روستایی به شکل (۳) است:

پس از کسب اطمینان از اینکه سازه‌های موردنظر می‌توانند چهارچوب مناسبی برای اندازه‌گیری مفاهیم تعریف‌شده باشند، پژوهشگر وارد مرحلهٔ بعد؛ یعنی، تخمین معناداری می‌شود. در پژوهش حاضر، برای برآورد معناداری مؤلفه‌های الگوی تدوین‌شده، از روش بوت استراپ[1] در فضای نرم‌افزار مدل معادلات ساختاری (حداقل مربعات جزئی) استفاده شده است که ازطریق شبیه‌سازی و به روش بازنمونه‌گیری از نمونهٔ موردمطالعه، معناداری مؤلفه‌ها را موردآزمون قرار می‌دهد.

1. Bootstrap

شکل ۳ - آزمون مدل اندازه‌گیری مربوط به سنجش تأثیر انجمن‌ها بر سرمایهٔ اجتماعی

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵

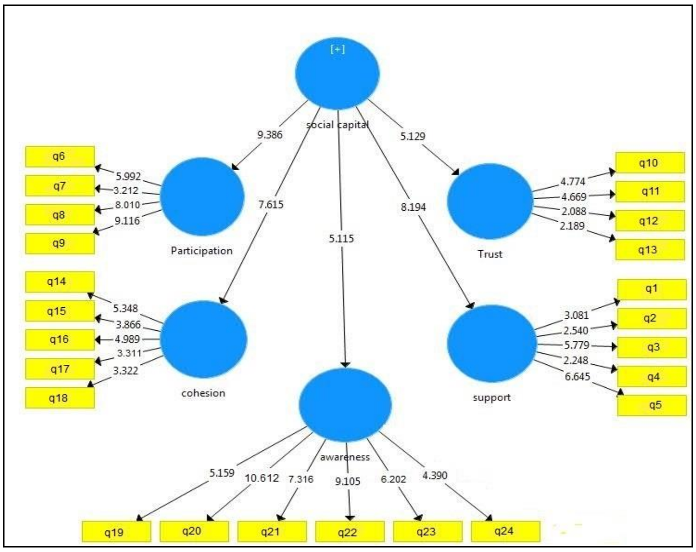
۵. ۳. تخمین معناداری اثربخشی انجمن‌ها بر توسعهٔ سرمایهٔ اجتماعی نواحی روستایی براساس الگوی استاندارد

با اجرای دستور بوت‌استراپ در فضای نرم‌افزار مدل معادلات ساختاری (حداقل مربعات جزئی)، سطح معناداری[1] برای تمامی مسیرهای مفروض در الگوی تدوین شده به نمایش درآمده است. بررسی خروجی نشان می‌دهد که این مقدار برای تمامی مسیرها از میزان استاندارد قدر مطلق ۱/۹٦ بیشتر است (در سطح معناداری ۰/۰۰۱) و این یافته گواه این است که انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز روستایی بر مؤلفه‌های سرمایهٔ اجتماعی نواحی روستایی تأثیر معناداری دارند (شکل ٤):

بررسی‌های جزئی‌تر در ارتباط با تحلیل عاملی تاییدی مرتبهٔ اول نشان می‌دهد که تمامی گویه‌هایی که دارای بار عاملی مناسبی بر متغیر مکنون مربوط به خود بوده‌اند، با توجه به نمرهٔ t آن‌ها در سطح معناداری قرار دارند. به‌عبارت‌دیگر، مقدار t متناظر با هر بار عاملی، بیشتر از مقدار بحرانی آن (۱/۹٦) در سطح ۰/۰۰۱ است؛ ازاین‌رو، می‌توان گفت که تأثیرگذاری انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز روستایی بر تمامی گویهٔ متغیرهای سرمایهٔ اجتماعی براساس نمرهٔ t در سطح آلفای ($P < 0.001$) موردتأیید است. در ارتباط با تحلیل عاملی تأییدی مرتبهٔ دوم، برای همهٔ شاخص‌های سرمایهٔ اجتماعی با توجه به مقدار تی می‌توان گفت که در این سطح از تحلیل نیز تمامی مقادیر، معناداری بیشتر از ۱/۹٦ را دارند و معناداری را تأیید

1. P-value

می‌کنند. مقدار تی برای متغیر حمایت برابر با ۸/۱۹٤ مشارکت برابـر بـا ۹/۳۸٦، اعتمـاد برابـر بـا ۵/۱۲۹، انسجام برابر با ۷/٦۱۵ و آگاهی برابر با ۵/۱۱۵ است (جدول ۷):

شکل ٤ – نمرات تی مربوط به مدل سنجش تاثیر انجمن‌ها بر سرمایه اجتماعی

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵

جدول ۷ – مقدار ضریب معناداری گویه‌ها و مؤلفه‌های الگوی تدوین‌شده (سطح معناداری ۰/۰۰۱)

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵

مؤلفه	متغیرها	گویه‌ها	تحلیل عاملی تأییدی مرتبهٔ اول		تحلیل عاملی تأییدی مرتبهٔ دوم	
			مقدار t	نتیجه	مقدار تی	نتیجه
سرمایهٔ اجتماعی	حمایت	Q1	۳/۰۸۱	تأیید	۸/۱۹٤	تأیید
		Q2	۲/۵٤۰	تأیید		
		Q3	۵/۷۷۹	تأیید		
		Q4	۲/۲٤۸	تأیید		
		Q5	٦/٦٤۵	تأیید		
	مشارکت	Q6	۵/۹۹۲	تأیید	۹/۳۸٦	تأیید
		Q7	۳/۲۱۲	تأیید		
		Q8	۸/۰۱۰	تأیید		
		Q9	۹/۱۱٦	تأیید		
	اعتماد	Q10	٤/۷۷٤	تأیید	۵/۱۲۹	تأیید
		Q11	٤/٦٦۹	تأیید		

ادامه جدول ۷

مؤلفه	متغیرها	گویه‌ها	تحلیل عاملی تأییدی مرتبهٔ اول		تحلیل عاملی تأییدی مرتبهٔ دوم	
			مقدار t	نتیجه	مقدار تی	نتیجه
سرمایهٔ اجتماعی	اعتماد	Q12	۲/۰۸۸	تأیید		
		Q13	۲/۱۸۹	تأیید		
	انسجام	Q14	۵/۳٤۸	تأیید	۷/٦۱۵	تأیید
		Q15	۳/۸٦٦	تأیید		
		Q16	٤/۹۸۹	تأیید		
		Q17	۳/۳۱۱	تأیید		
		Q18	۳/۳۲۲	تأیید		
	آگاهی	Q19	۵/۱۵۹	تأیید	۵/۱۱۵	تأیید
		Q20	۱۰/٦۱۲	تأیید		
		Q21	۷/۳۱٦	تأیید		
		Q22	۹/۱۰۵	تأیید		
		Q23	٦/۲۰۲	تأیید		
		Q24	٤/۳۹۰	تأیید		

۵. ٤. رتبه‌بندی اثربخشی انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز بر مؤلفه‌های گوناگون سرمایهٔ اجتماعی

برای رتبه‌بندی میزان اثربخشی انجمن‌ها بر هریک از ابعاد سرمایهٔ اجتماعی، از آزمون آماری غیرپارامتری فریدمن[1] استفاده شده است. نتایج حاصل از آزمون فریدمن در ارتباط با رتبه‌بندی اثرهای سازمان‌ها بر ابعاد سرمایهٔ اجتماعی بیانگر این موضوع است که بین اثربخشی سازمان‌ها بر ابعاد توسعه، اختلاف معنادار وجود دارد و ادعای یکسان‌بودن رتبهٔ ابعاد پذیرفته نیست؛ زیرا، طبق محاسبات آماری این آزمون سطح معناداری برابر با صفر و کمتر از ۰/۵۰ (Sig > 0/05) است (جدول ۸).

بعد از تأیید معناداری تفاوت‌ها بین ابعاد سرمایهٔ اجتماعی، اینک محاسبات آزمون فریدمن در ارتباط با مقایسهٔ میانگین‌ها بین شاخص‌های پنج‌گانهٔ سرمایهٔ اجتماعی ارائه می‌شود. نتایج درزمینهٔ اولویت‌بندی اثربخشی نشان می‌دهد که بیشترین تأثیر انجمن‌ها به سرمایهٔ اجتماعی نواحی روستایی، به بعد حمایت مربوط می‌شود که نمرهٔ میانگین آن برابر با ٤/۳۸ است. بعد از این بعد از سرمایهٔ اجتماعی، بعد آگاهی با

1. Friedman test

نمرهٔ میانگین ۴/۲، بعد مشارکت با نمرهٔ میانگین ۴/۱، بعد انسجام با نمرهٔ میانگین ۳/۹۱ و بعد اعتماد با نمرهٔ میانگین ۳/۸۳، به‌ترتیب از رتبهٔ دوم تا رتبهٔ چهارم قرار گرفته‌اند (جدول ۸):

جدول ۸ – نتیجهٔ آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی اثربخشی انجمن‌ها در سطح ابعاد توسعهٔ روستایی

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵

ابعاد	میانگین رتبه		ترتیب اولویت	
حمایت	۴/۳۸		اول	
آگاهی	۴/۲		دوم	
مشارکت	۴/۱		سوم	
اعتماد	۳/۸۳		پنجم	
انسجام	۳/۹۱		چهارم	
شاخص‌های آزمون رتبه‌بندی فریدمن				
تعداد نمونه	**مقدار آمارهٔ کای‌دو (X^2)**	**درجهٔ آزادی (Df)**	**ارزش پی (P-Value)**	**سطح خطا (Sig)**
۲۱۵	۱۳۱/۴۲۵	۴	۰/۰۰۰	۰/۰۵

۶. نتیجه‌گیری

بررسی پیشینهٔ نظری پژوهش، چهارچوبی را برای سنجش تأثیر سازمان‌های محلی اجتماع‌محور بر سرمایهٔ اجتماعی ارائه می‌دهد که این الگوی سنجش، در چهارچوب مدل ساختاری با رویکرد حداقل مربعات جزئی براساس معیارهای برازش مدنظر تأیید شده است. مطابق با الگوی مطلوب سنجش تأثیر سازمان‌های محلی اجتماع‌محور بر سرمایهٔ اجتماعی، بررسی یافته‌ها نشان داد که فرضیه‌های پایه‌ای شکل‌دهنده به الگوی نظری پژوهش موردتایید قرار می‌گیرند؛ به‌نحوی‌که از یک دیدگاه می‌توان گفت که سازمان‌های محلی اجتماع‌محور در نواحی روستایی، به‌واسطهٔ ایجاد بستر همیاری و همکاری به‌خصوص در مواقع اضطرار، پشتوانهٔ حمایتی مناسبی را فراهم می‌آورند. حمایت‌هایی که در تحلیل‌های پژوهش حاضر موردتأیید قرار گرفته‌اند، دربرگیرندهٔ حمایت‌های مالی، فیزیکی، عاطفی و حتی حمایت در سطح سکونتگاه روستایی برای گره‌گشایی از مشکلات روستا است که عده‌ای آن را حتی دلیل اصلی تشکیل چنین سازمان محلی‌ای بیان کرده‌اند. دراین‌راستا، می‌توان به نتایج پژوهش‌هایی نظیر پاتنام (۱۹۹۳)، پرامچاندر (۲۰۰۷) و راتینام و راچیمون (۲۰۱۰) اشاره کرد که به نتایج مشابه با همین نتیجه رسیده‌اند. افزون‌براین، همانند نتایج پژوهش‌های شارع‌پور (۱۳۸۰)، کلانتری و همکاران (۱۳۸۸)، رستمی و همکاران (۱۳۹۲) و کرمب (۲۰۰۴)، نتایج بررسی‌های حاضر نشان داد که به‌وجودآمدن مشارکت سازمان‌یافته

به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عناصر دست‌یابی به توسعهٔ پایدار روستایی، درنتیجهٔ تشکیل و تقویت سازمان اجتماع‌محور ازجمله کارکردهای مهم سازمان‌های اجتماع‌محور محلی به‌حساب می‌آید. نتایج مشاهدات میدانی نشان داد که سازمان‌های اجتماع‌محور، مشارکت را در سطوح مالی، فکری و فیزیکی برای اعضا فراهم کرده‌اند و آن‌ها را در حل مسائل فردی و اجتماعی بسیج کرده‌اند و بستر حضور فعالانهٔ آن‌ها را امکان‌پذیر کرده‌اند. نتایج پژوهش نشان داد که از رهگذر مقولهٔ ایجاد مشارکت در ابعاد گوناگون در نواحی روستایی، شرایط برای ایجاد انسجام میان روستاییان فراهم شده است. در این مقوله می‌توان به احساس مسئولیت بیشتر روستاییان نسبت به هم و نسبت به وقایع محیط پیرامون، کاهش درگیری و نزاع و افزایش حس مسئولیت و همیاری و همکاری اشاره کرد که در ذیل مقولهٔ انسجام موردتأیید قرار گرفته است. هم‌راستا با این یافتهٔ پژوهش، پژوهش‌های هونگ و اسپورلدر (۲۰۰۷)، آریان‌پور (۱۳۸۷)، رحیمی و همکاران (۱۳۹۰) و رستمی و همکاران (۱۳۹۲)، ازجمله تحقیقاتی هستند که این نتیجه را تأیید قرار می‌کنند. سازمان‌های اجتماع‌محور روستایی در اکثراوقات نشانگر دست‌به‌دست‌هم‌دادن روستاییانی است که نقصانی را درزمینهٔ ارائهٔ خدمات در فضای زندگی خود احساس کرده‌اند. دراین‌میان، لازمهٔ چنین اتحادی وجود اعتماد بین روستاییانی است که برای رفع مسئلهٔ خاصی گرد هم می‌آیند؛ ازاین‌رو، سازمان‌های داوطلبانه و خودجوش محلی نیز متأثر از اعتماد و نیز تأثیرگذار بر مقولهٔ اعتماد است. نتایج این پژوهش نشان داد که رفع سوءظن و باورکردن قول و قرارها در روابط متقابل بین روستاییان، با تشکیل تشکل‌های محلی افزایش یافته است. افزون‌براین، بررسی‌ها نشان داد که چنین تشکل‌هایی بر اعتماد متقابل بین روستاییان، شوراها و دهیاری‌ها افزوده و همچنین، تسهیل‌کنندهٔ مراودات مالی بین روستاییان بوده است که از ملزومات چنین مبادلات است. این یافته همسو با پژوهش‌های یوسف و همکاران (۲۰۰۹)، کلانتری و همکاران (۱۳۸۸)، شیری و مرشدی (۱۳۸۹) و رحیمی و همکاران (۱۳۹۰) است. ازجمله موارد مفروض دیگر در پژوهش، تأثیر میزان آگاهی و اطلاعات درنتیجهٔ تشکیل سازمان‌های اجتماع‌محور بوده است که این تأثیر در جریان تحلیل یافته‌ها تأیید شده است. نتایج نشان داد که آگاهی‌های روستاییان درزمینهٔ کشت محصولات، نگهداری و پرورش دام و فروش محصولات افزایش یافته است و این آگاهی بر مطلوبیت کسب‌وکار آنان افزوده است. افزایش آگاهی‌ها درزمینهٔ بهداشت و سلامت و صیانت از محیط پیرامون ازجملهٔ دیگر نتایجی است که از یافته‌های پژوهش استنتاج شده است. در پژوهش حاضر، آگاهی مقوله‌ای است که علاوه‌بر زمینه‌های یادشده شامل مواردی نظیر کسب آگاهی در زمینه‌های وظایف مسئولان محلی، آگاهی‌های سیاسی و آگاهی‌هایی درمورد خدمات دامپزشکی و

نگهداری و پرورش درختان باغی و زراعی می‌شود. تأثیر سازمان‌های اجتماع‌محور روستایی بر آگاهی روستاییان نتیجه‌ای است که هم‌راستا با نتایج پژوهش‌های پاتنام (۱۹۹۳)، کولینز و همکاران (۲۰۰۹)، کلانتری و همکاران (۱۳۸۸)، علی‌بیگی و جعفری‌نیا (۱۳۸۹) و شیری و مرشدی (۱۳۸۹) است. در ادامهٔ تحلیل‌های پژوهش، نتایج نشان داد که تأثیر سازمان‌های اجتماع‌محور بر مؤلفه‌های گوناگون سرمایهٔ اجتماعی تفاوت وجود دارد؛ به‌نحوی‌که مولفهٔ حمایت روستاییان از همدیگر بیشترین تأثیر را از سازمان‌های اجتماع‌محور محلی پذیرفته است و بعد از این مؤلفه، به‌ترتیب مؤلفه‌های آگاهی، مشارکت، اعتماد و انسجام در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

درنهایت، با توجه به اثرهای مثبت سرمایهٔ اجتماعی، به‌نظر می‌رسد که درصورت توانمندسازی و رفع ضعف‌های این‌گونه سازمان‌ها و به‌کارگیری آن‌ها در طرح‌های توسعهٔ روستایی، ابزار مناسبی برای دست‌یابی به پایداری توسعه و تحقق توسعه‌ای مشارکتی باشد.

کتابنامه

۱. احمدی‌فیروزجایی، ع.، صدیقی، ح.، و محمدی، م. (۱۳۸۵). مقایسهٔ مؤلفه‌های سرمایهٔ اجتماعی کشاورزان عضو و غیرعضو تعاونی‌های تولید روستایی. *فصلنامهٔ علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، ٦*(۲۳)، ۱۱۱-۹۳.

۲. افراخته، ح.، عزیزی، ا.، و مهرعلی‌تبار فیروزجایی، م. (۱۳۹۳). نقش سرمایهٔ اجتماعی بر توسعهٔ روستایی دهستان چهاردانگه. *نشریهٔ تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ١٤*(٣٤)، ٤٥-٢٧.

۳. آریان‌پور، ل. (۱۳۸۷). تبیین نقش سازمان‌های غیردولتی جوانان به‌عنوان حاملان اصلی سرمایهٔ اجتماعی در توسعهٔ اجتماعی. *پژوهش‌نامهٔ علوم اجتماعی، ۲*(۳)، ١٧٤- ۱۵۳.

٤. باقری، ل. (۱۳۸۵). تأثیر استفاده از تکنولوژی اطلاعات (اینترنت) بر میزان سرمایهٔ اجتماعی و سرمایهٔ انسانی. (پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد)، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

۵. پاتنام، ر. (۱۳۸۰). *دمکراسی و سنت‌های مدنی* (م. ت. دلفروز، مترجم). تهران: نشر غدیر.

٦. خانی، ف.، قدیری‌معصوم، م.، و ملکان، ا. (۱۳۹۲). تأثیر مؤلفه‌های سرمایهٔ اجتماعی بر توسعهٔ نواحی روستایی (مورد مطالعه: دهستان کودین، شهرستان کنگاور). *جغرافیا (فصلنامهٔ بین‌المللی انجمن جغرافیای ایران)، ١١*(۳۸)، ٤٣ - ۲۱.

۷. رحیمی، ف.، اسماعیلی، م.، نوری، ا.، و مهدوی، ع. (۱۳۹۰). بررسی سرمایهٔ اجتماعی با تأکید بر نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در پیشگیری از اعتیاد. *پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی، ١*(٤)، ٦٢ - ٤٥.

۸. رستمی، ف.، علی‌آبادی، و.، و بقایی، س. (۱۳۹۳). نقش عضویت در تشکل‌های روستایی بر سطح سرمایهٔ اجتماعی و کیفیت زندگی. *فصلنامهٔ اقتصاد فضا و توسعهٔ روستایی*، (٤)، ١٤ – ١.

۹. رفیعیان، ا.، درویش‌صفت، ع.، و نمیرانیان، م. (۱۳۸۵). تعیین تغییرات گستردهٔ جنگل‌های شمال کشور بین سال‌های ۷۳ تا ۸۰ با استفاده از تصاویر سنجندهٔ ETM+ (مطالعهٔ موردی در جنگل‌های بابل). *علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی*، *۱۰*(۳)، ۲۷۷–۲۸٦.

۱۰. سپهردوست، ح.؛ زمانی‌شبخانه، ص. (۱۳۹۲). نقش سرمایهٔ اجتماعی در توزیع درآمد در مناطق روستایی کشور. *فصلنامهٔ روستا و توسعه*، *١٦*(۱)، ١٤٨ – ۱۲۹.

۱۱. سلمانی، م.، تقی‌پور، ف.، رمضان‌زاده لسبویی، م.، و جلیلی‌پروانه، ز. (۱۳۸۷). بررسی ابعاد سرمایهٔ اجتماعی (مشارکت مدنی، تعامل اجتماعی و اعتماد) در توسعهٔ روستایی (مطالعهٔ موردی: روستاهای باغستان و شهرستان فردوس). *مجلهٔ جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای*، *٤*(۱۲)، ٤٥ – ۲۳.

۱۲. شادی طلب، ژ.، و کرمانی، ح. (۱۳۸۷). فقر و سرمایهٔ اجتماعی در جامعهٔ روستایی. *فصلنامهٔ علمی –پژوهشی رفاه اجتماعی*، *۷*(۲۸)، ٦٥ – ۳۵.

۱۳. شارع‌پور، م. (۱۳۸۰). فرسایش سرمایهٔ اجتماعی و پیامدهای آن. *نامهٔ انجمن جامعه‌شناسی ایران*، *۱*(۳)، ۱۱۲ – ۱۰۱.

١٤. شیروانیان، ع.، و نجفی، ب. (۱۳۹۰). بررسی نقش سرمایهٔ اجتماعی بر رفاه و کاهش فقر روستایی (مطالعهٔ موردی: محدودهٔ شبکهٔ آبیاری و زه‌کشی درودزن). *مجلهٔ اقتصاد کشاورزی*، *٥*(۳)، ٥۳ – ۲٥.

١٥. شیری، ح.، و مرشدی، ا. (۱۳۸۹). کانون‌های فرهنگی – هنری و توسعهٔ سرمایهٔ اجتماعی (بررسی میزان و اشکال سرمایهٔ اجتماعی کانون‌های فرهنگی و هنری دانشگاه‌های تهران). *جامعه‌شناسی کاربردی*، *٤٠*(٤)، ١٧٦–١٤٥.

١٦. علی‌بیگی، ا.، و جعفری‌نیا، م. (۱۳۹۰). تأثیر تعاونی‌های تولیدی بر میزان سرمایهٔ اجتماعی: مطالعهٔ تعاونی‌های بخش طیور شهرستان کرمانشاه. *مجلهٔ تحقیقات اقتصاد و توسعهٔ کشاورزی ایران*، *٤٢–٤٣*(۳)، ٤٧٢–٤٦١.

۱۷. فوکویاما، ف. (۱۳۷۹). *پایان نظم* (غ. ع. توسلی، مترجم). تهران: انتشارات جامعهٔ ایرانیان.

۱۸. فیروزآبادی، ا. (١٣٨٤). *بررسی سرمایهٔ اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در شهر تهران*. (رسالهٔ دکتری جامعه‌شناسی)، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۱۹. کلانتری، خ.، اسدی، ع.، رحیمیان، م.، محمدی، ی.، انصاری‌اردلی، ع.، و طرفی، ع. (۱۳۸۸). وضعیت سرمایهٔ اجتماعی در تعاونی‌های تولید روستایی شهرستان کوهدشت و عوامل مرتبط با آن. *فصلنامهٔ علمی – پژوهشی رفاه اجتماعی، ۱۱*(۴۲)، ۱۵۲–۱۲۹.

۲۰. کلمن، ج. (۱۳۷۷). *بنیادهای نظریه اجتماعی*. (م. صبوری، مترجم). تهران: نشر نی.

۲۱. ماجدی، س. م.، و لهسایی‌زاده، ع. (۱۳۸۵). بررسی رابطهٔ بین متغیرهای زمینه‌ای، سرمایهٔ اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی (مطالعهٔ موردی در روستاهای استان فارس). *فصلنامهٔ روستا و توسعه، ۹*(٤)، ٤٠ – ۲۵.

۲۲. ماجدی، س. م.، و لهسایی‌زاده، ع. (۱۳۸۸). رابطهٔ سرمایهٔ اجتماعی با کنش جمعی در مناطق روستایی. *فصلنامهٔ علمی – پژوهشی رفاه اجتماعی، ۱۰*(۳۸) ، ۱۹۱ – ۱۷۱.

۲۳. موسوی، م. (۱۳۸۵). مشارکت اجتماعی یکی از مؤلفه‌های سرمایهٔ اجتماعی. *فصلنامهٔ علمی – پژوهشی رفاه اجتماعی*، ٦(۲۳)، ۹۲ – ٦٧.

۲٤. میری، غ.، جوان، ج.، افراخته، ح.، ولایتی، س.، و شایان، ح. (۱۳۸۹). نقش سرمایهٔ اجتماعی در توسعهٔ روستایی (نمونهٔ موردی: منطقهٔ پشت‌آب سیستان). *مجلهٔ جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای، ۹*(١٤)، ٤۹ – ۲۹.

25. Collins, D., Morduch, J., Rutherford, S., & Ruthven, O. (2009). *Portfolios of the poor: How the world's poor live on $2 a day.* United States: Princeton University Press.
26. Cramb, A. R. (2004). *Social capital and soil conservation: Evidence from the Philippines.* Paper presented at the 48th Annual Conference on Australian Agricultural and Resource Economics Society, Melbourne, Australia.
27. Grootaert, C., & Thierry, V. (2002). *Understanding and measuring social capital: A synthesis of findings and recommendations from the social capital initiative* [IRIS discussion paper No. 02/01]. Retrieved from http: //www. iris. umd. Edu/download. aspx
28. Herath, D. (2008). *Rural development through social capital*. Goteborg: Goteborg University.
29. Hong, G., & Sporleder, T. (2007). *Social capital in agricultural cooperatives: Application and measurement of agricultural, environmental and developmental economics*. Retrieved from http://www. Usaskstudise. Coop/socileconomy/files/ congresso7/hong- Sporleder.pdf
30. Lehto, E. (2001). *Social capital in rural development: How can rural communities compete effectively in the global economy?*. Finland: University of Joensuu.
31. O’Brien, D. (2000). *Social capital and community development in rural Russia.* Retrieved from http://poverty.worldbank.org

32. Poomkaew, P. (2006). *Leadership, social capital and community development in rural Thailand* (Unpublished doctoral dissertation). University of York, UK.
33. Premchander, S. & Prameela, V. (2007). *Empowering women through microfinance: A policy and programme review*. Delhi: CARE India.
34. Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
35. Rathinam, U., & Natchimuthu, K. (2010). *Women empowerment in Indian context: An impact of self-help groups on women livelihoods in Pondicherry*. Dehli: Lambert Academic Publishing.
36. Simons, R., & Birchall, T. (2008). The role of cooperatives in poverty reduction network perspectives. *Journal of Socio–Economics*, *37*(6), 2131–2140.
37. Winter, L. (2000). *Towards a theorized understanding of family life and social capital* [Working paper, No. 21]. Australia: Australian Institute of Family Studies.
38. Woolcoch, M., & Narayan, D(a). (2000). Social capital implication for development theory. *Research and Policy*, *15*(2), 225-249.
39. Woolcock, M., & Narayan, D(b). (2000). *Social capital: Implications for development theory*. Research and Policy. Retrieved March 6, 2014, http://www.deepanarayan.com/pdf/papers/woolcock.pdf
40. Yusuf, N., Ijaiya, G. T., & Ijaiya, M. A. (2009). Informal financial institutions and poverty reduction in the informal sector of Offa town, Kwara state: A case study of rotating savings and credit associations (ROSCAs). *Journal of Socio–Economics* , *20*(1), 71-81.